

Šárka Prokešová

ANNO DOMINI 1961 – Zkáza farního kostela sv. Václava v Hustopečích

Kostel sv. Václava v Hustopečích na fotografii z padesátých let uplynulého století
(foto archiv Městského muzea a galerie Hustopeče)

... Psal se 26. únor 1961 a hodinky spících Hustopečanů ukazovaly 3 hodiny 15 minut v noci. V tom uslyšel pan Omasta z hustopečské zemědělské školy silný, ohlušující rachot z náměstí. Myslel, že jde o bombardování města, neboť se mu okamžitě vybavil podobný zvuk, který zažil za druhé světové války... V tom se začali budit další lidé, poplašeně si telefonovali, sousedé se chodili vzájemně budit a s fotoaparáty vybíhali na náměstí fotografovat hrůzný obrázek, který se jim naskytl při pohledu na místo, kde stával kostel sv. Václava. Věž mohutného středověkého chrámu, která předtím tvořila charakteristickou dominantu městečka, se proměnila v rozvaliny. Těžká masa zdíva rozdrtila loď chrámu, kůr i vstupní část. Obrovské věžní hodiny, skoro dvoumetrové, ležely teď rozbité vedle kamenné suti, špička věže se smutně sesula bání k zemi a ze zdíva jako ostré zuby čouhaly píšťaly zavalených varhan... Jen tabule hlásající, kde se nachází obchodní dům Jednoty, zůstala třet před tou zkázou. Stát se to o několik hodin později, kdy býval o nedělní mši kostel plný lidí...

citace z dopisu Vlasty Galouskové,
učitelky hustopečské základní školy, ze dne 26. 2. 1961

V únoru roku 2011 uplynulo padesát let od události, kterou tak emotivně popisuje v dopise pamětnice těchto pohnutých chvil.

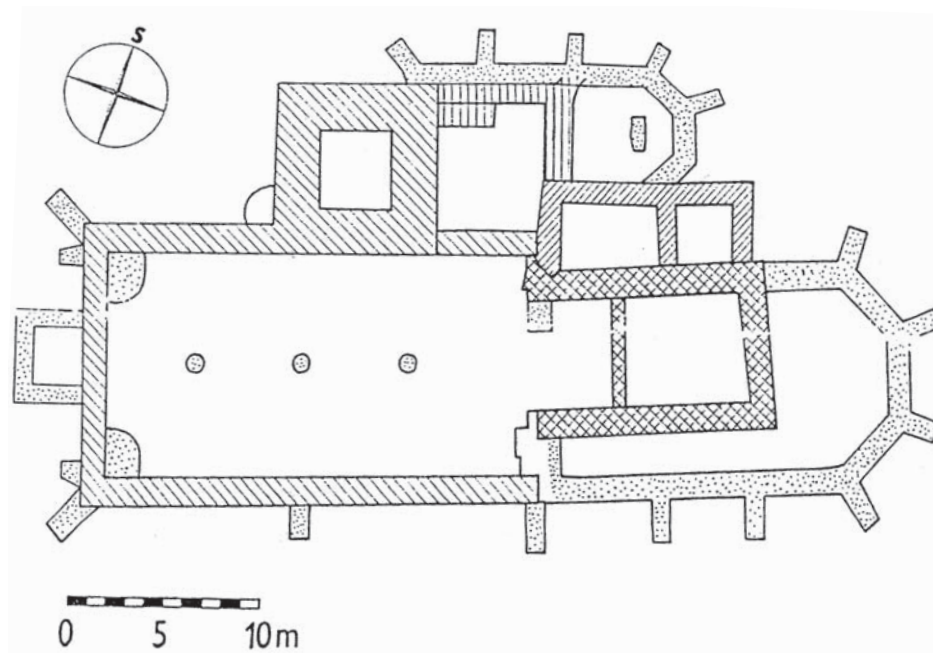
Dramatický příběh středověké památky velkého umělecko-historického významu a výročí jejího pádu inspirovaly ke vzniku výstavy v Městském muzeu a galerii Hustopeče, jež

trvala od 11. června do 28. září 2011. Návštěvníci měli možnost prohlédnout si fotografie dokumentující původní interiér s uměleckou výzdobou, nechat na sebe působit originály dochovaných gotických, barokních a rokokových obrazů a soch, včetně barokní monstrance a relikviáře s ostatky sv. Václava, jež byly součástí jedinečné chrámové stavby. Výstava obsahovala i dokumenty zachycující pohnutý boj za záchranu polozbořené stavby po pádu její věže. Autoři výstavy na závěr odprezentovali i videozáznam následného odpalu chrámu již odsouzeného k zániku.

Stavební vývoj kostela sv. Václava

V polovině 13. století bylo v břeclavském hradním obvodu na levém břehu potoka Štinčavky nedaleko původní vsi založeno městečko, jež dalo základ dnešním Hustopečím. To se samozřejmě neobešlo bez kostela.

Existenci církevní stavby dokládá nález nejstaršího zdiva svatostánku – původního kněžiště nad kryptou, k němuž byla kolem roku 1300 přistavěna raně gotická patrová sakristie.¹

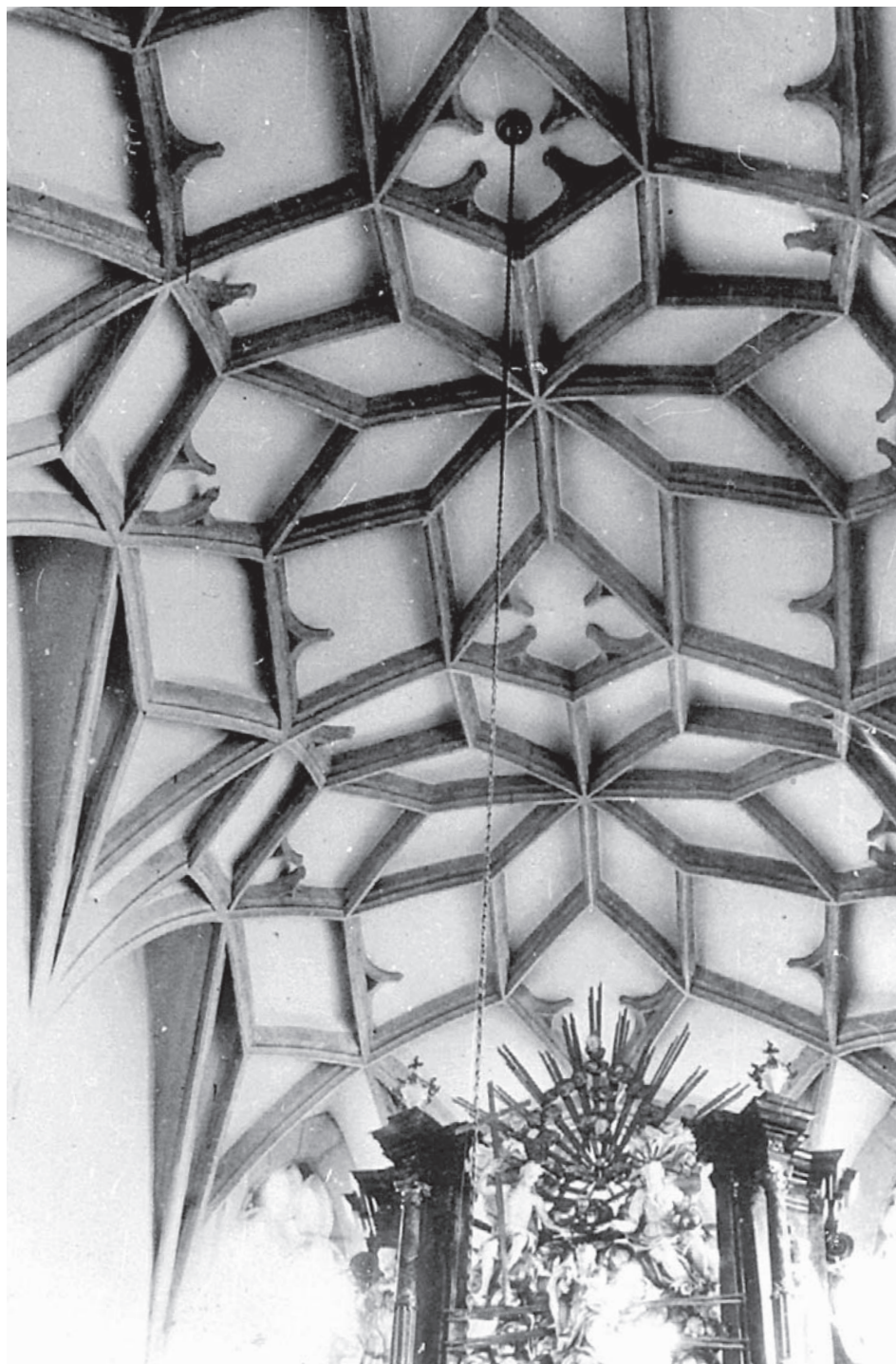

Púdorys kostela po přestavbě z počátku 16. století (kresba Josef Unger)

Písemné prameny uvádějí chrám až na počátku 14. století. V letech 1324–1334 byla přistavěna nová loď, patrně současně s mohutnou věží na její severní stěně. Z roku 1395 je již zaznamenáno patrocinium kostela zasvěceného svatému Václavovi, českému zemskému zastánci, patronu vinařů.

V dalším období vznikla klenutá prostora sevřená východní zdí věže, severní zdí lodi a západní zdí sakristie, opatřená opěrným pilířem. Na počátku 15. století došlo k vysvěcení oltáře Panny Marie, který mohl být umístěn právě v klenuté části patrně původní kaple zasvěcené Bohorodičce. V roce 1496 byla na severní straně kostela rozšířena a dokončena

¹ UNGER, Josef – VIEWEGHOVÁ, Pavla – HYHLÍK, Vladimír: Hustopeče. Farní kostel sv. Václava a sv. Anežky České, Velehrad 1998, s. 5–6.

Síťová klenba presbytáře (foto archiv MMG Hustopeče)

pozdně gotická kaple sv. Jana. Nadzemní zdívo původní stavební fáze bylo zbořeno a prostor byl začleněn do nové kaple.

Nejvýznamnější stavební fází, jež završila architektonický vývoj půdorysu chrámu, prodělala stavba v letech 1512–1517. Vznikl monumentální pozdně gotický presbytář s náročnou a vysoce kvalitní síťovou klenbou, jež se stala ze stavebního a umělecko-historického hlediska nejcenějším prvkem kostela.

S touto etapou výstavby souviselo patrně i zaklenutí lodi křížovou klenbou a vložení kůru do západní části. Svěcení kostela i oltáře proběhlo dne 12. prosince 1519. Koncem 16. století došlo ještě ke zvýšení věže o renesanční ochoz.²

Umělecká výtvarná díla interiéru

Nástěnná malba, fragment Smrti Panny Marie, z roku 1507(?) (foto Libor Teplý)

² Tamtéž, s. 6–7. Dále SVOBODA, Miroslav: Rozkvět městské obce v 16. století, in: Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic (ed. Libor Jan – Soňa Nezhodová a kol.), Hustopeče 2010, s. 211.

Chrámovou stavbu zdobila také řada velice vzácných sochařských i malířských děl. Pravděpodobně pro boční kapli, zasvěcenou původně Panně Marii, vznikla ve druhé čtvrtině 15. století dřevěná, pozlacená Pieta, uchovávaná dodnes v mariánské kapli nové budovy kostela na náměstí v Hustopečích.

Patrně v roce 1507 zhotovil neznámý autor pro tentýž prostor fresku Smrti Panny Marie o rozměrech 20 m², jejíž fragment se dochoval. Původní freska, transferovaná ze severní stěny jižní boční kaple, tvořila retábl oltáře patrně cechu kopáčů vinic umístěného přímo naproti vchodu do kaple. Téma souvisí s původním zasvěcením kaple matce Kristově i s novým zasvěcením sv. Janu Evangelistovi, taktéž zobrazenému na výjevu. V nedochované horní části zobrazil autor pravděpodobně výjev Nanebevzetí Panny Marie, kterému by odpovídal plný název oltáře z roku 1523. Mariino lůžko obklopují apoštolové.

Spolu se sv. Janem a Petrem přihlíží i sv. Jakub v klobouku s odznakem poutníka odkazující na polohu kostela na dálkové cestě z Brna do Itálie. V dolní části obrazu se dochovala pozdější renesanční malba zachycující šest měšťanů klečících před starobrněnskou abatyší (Anežkou?).

Hustopečská freska představovala jeden z nejvýznamnějších příkladů moravského nástěnného malířství počátku 16. století, technickou dokonalostí srovnatelným s deskovou malbou.³

Z kostela sv. Václava pochází i pozdně gotická dřevěná socha Panny Marie s Ježíškem ze sedmdesátých let 15. století. V roce 1937 byla nalezena v místnosti nad sakristií, byla restaurována a od konce čtyřicátých let 20. století zdobila střední pilíř přiléhající ke kruchtě v lodi kostela. Plastika Asumpty (Panny Marie Nanebevzaté) představuje pozoruhodný příklad pozdně gotického sochařského stylu přechodu lánaného slohu poloviny 15. století k barokní gotice.⁴

Madona z Hustopečí (foto Libor Teplý)

³ Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Svazek II: Brno (ed. Kaliopi Chamonikola), Brno 1999, s. 220. Dále JOSEFÍK, Jiří – SYSEL, František: Transfer nástěnné malby, Umění, roč. 12 (1964), č. 6, s. 604–608.

⁴ Od gotiky k renesanci, c. d., s. 329.

K velmi cenným památkám patřily i náhrobky významných osobností (kněze Jana z počátku 15. století) a těž měšťanů (z přelomu 16. a 17. století).

V 18. století došlo k barokizaci především interiéru kostela, z této doby pochází bohatá architektura hlavního oltáře s obrazem Smrt sv. Václava z roku 1742 od Jindřicha Hoffa a další sochařská výzdoba. Taktéž boční oltáře dostaly barokní výzdobu, došlo k opravám střechy a zřízení nového sanktusníku.⁵

Presbytář po barokizaci interiéru kostela sv. Václava
(foto archiv MMG Hustopeče)

Novogotická přestavba

V roce 1891 došlo v důsledku havarijního stavu ke snesení galerie a podobný problém vyvstal i u věže. Roku 1903 probíhaly novogotické úpravy kostela, při nichž se odborníci dohodli, že věž osadí kamenným ochozem. Práce řídil Richard Martin. Nově upravenou věž nechal pokrýt těžkými měděnými pláty, do provozu byly dány i věžní hodiny. Hmotnost novogotické věže však nebyla úměrná nestabilnímu podloží, a vlastně se tak spolupodílela na smutném konci hustopečského kostela.

Přestavba si vyžádala 65 000 korun. Měla harmonicky propojit všechny části kostela. Do předního štítu bylo zabudováno novorománské kruhové okno, střecha byla pokryta glazovanými pálenými taškami z lichtenštejské továrny v Poštorné. Radikálních úprav doznal i interiér kostela.⁶

Dne 25. dubna 1917 byly z věže kostela sнесeny zvony, které měly posloužit k válečným účelům. Z původních šesti zůstal pouze zvon „Median“ (z roku 1501) a umíráček. Na výzvu

⁵ SVOBODA, c. d., s. 271.

⁶ TRAPL, Miloš: Od reformy roku 1848 do konce 1. světové války, in: Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic (ed. Libor Jan – Soňa Nezhodová a kol.), Hustopeče 2010, s. 345–349.

veřejnosti uspořádali dr. Karel Večeřa a kooperátor Jan Schneider sbírky na nové zvony. Kromě místních obyvatel a nadace Terézie Tchomosové (roz. Dikové) z Atén přispěl i prezident T. G. Masaryk a jeho dcery – Olga a Alice.

Kostel sv. Václava po novogotické přestavbě (foto archiv MMG Hustopeče)

Pád věže

Za druhé světové války byly opět odebrány zvony, čímž se částečně narušila statika už tak velmi zatíženě věže. Stavbu poškodily i osvobozovací boje města v dubnu 1945. V bezprostřední blízkosti kostela vedla hlavní státní silnice Brno–Bratislava, jejímž provozem stavba rovněž značně trpěla. Roku 1953 se ve věži začaly objevovat trhliny. Na přelomu let 1960 a 1961 bylo rozhodnuto omezit rychlost motorových vozidel na silnici vedoucí okolo svatostánku a zakázat zde průjezd tanků a těžkých vozidel. Tato ustanovení se však nedodržovala.

Kostel sv. Václava krátce po pádu věže (foto archiv MMG Hustopeče)

Řešení havarijního stavu věže se stále oddalovalo a důsledkem toho došlo 26. února 1961 v noci ke zřícení věže kostela, jež prolomila střechu a klenbu lodi. Presbytář, sakristie a boční kaple však zůstaly neporušené. Přesto byl 4. března 1961 vydán komisí Odboru výstavby ONV Břeclav příkaz ke zbourání celého kostela, tedy i zachovalých částí.⁷

Záchranný výzkum

Za zachování neporušených částí chrámu podepsalo tehdy petici 1 207 občanů. Proti vydanému demoličnímu výměru se postavily rovněž osobnosti z řad odborníků.

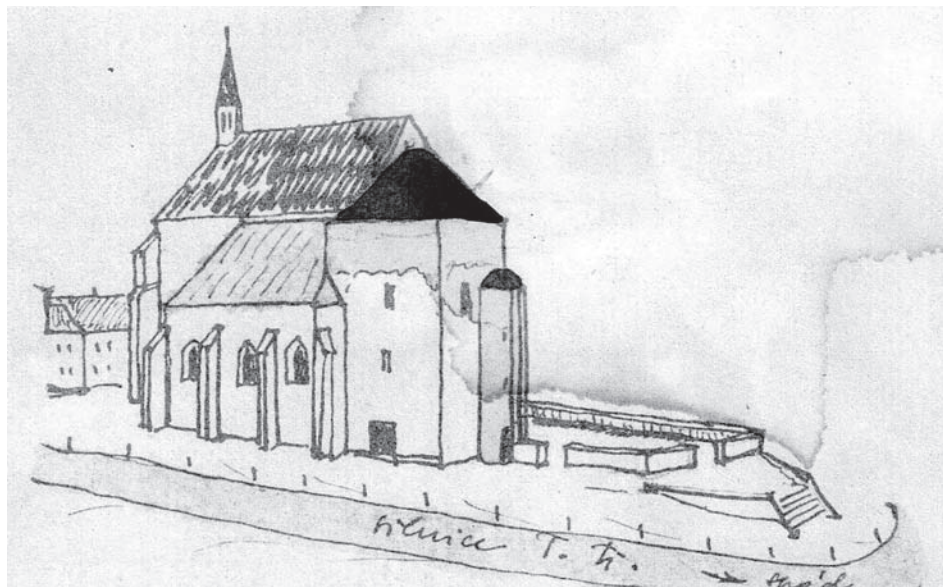
V březnu 1961 sepsal Ing. Zdeněk Budínka, stavební inženýr z Ústavu státní památkové péče a ochrany přírody v Praze, zprávu týkající se zabezpečení zbytku kostela. Shledal neporušené části stavby staticky vyhovující a sepsal nutná doporučení pro záchranné stavební práce. Tyto stavební práce shledal jako *ekonomicky únosné* a napsal, že: *Vzhledem k historické a umělecké hodnotě nelze doporučit tyto vzácné objekty k vynětí z památkové ochrany.*⁸

⁷ NEZHODOVÁ, Soňa: Doba „tání ledů“ v 60. letech, in: Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic (ed. Libor Jan – Soňa Nezhodová a kol.), Hustopeče 2010, Hustopeče 2010, 521–523.

⁸ BUDÍNKA, Zdeněk: Statický posudek zbylých částí objektu kostela v Hustopečích u Brna, Praha 1961 (strojopis), s. 5.

V rámci jednání Ústřední komise státní památkové péče 16. března 1961 se rovněž historik umění profesor V. V. Štech v posudku vyslovil za záchranu kostela: ... *Kdyby zmizely objekty rozložené na svahu náměstí a ono stalo se prázdnou plochou, vznikla by nezapaditelná prázdnota, město ztratilo by ráz i ducha a bylo by nutno uvažovati, jak a čím nahradit zmizelé hodnoty.*

Rozhodující roli však sehrála zvůle místních okresních činovníků v čele s Emilem Horčíčkou, kteří v plném odstranění kostela spatřovali i významný přínos k upevnění vědeckého světového názoru. Předseda ONV v Břeclavi Emil Horčíčka v přípisu ministerstvu školství ze dne 5. dubna 1961 píše: *Hustopeče svým složením jsou středem*

Zdeněk Budinka, návrh na dostavbu kostela sv. Václava (archiv MMG Hustopeče)

vysoce religiousního okruhu obyvatel a dle názoru byra OV KSČ i rady ONV je předpoklad, že pokud budou v tomto místě stát poslední zbytky kostela, do té doby bude vytvářen tlak na jeho celou obnovu v původním stavu. Na dotvrzení tohoto důvodu podotýkáme, že v současné době se projevují ohlasy mezi katolickým obyvatelstvem na uspořádání sbírek na obnovu kostela... Kostel má sloužit k udržování starých předsudků.

Boj o zrušení demoličního výměru mezi odborníky a veřejností na jedné straně a mezi představiteli ONV v Břeclavi byl velice urputný a trval až do září 1962, kdy po soustavném nátlaku konečně upustilo ministerstvo školství a kultury od další památkové ochrany kostela v Hustopečích... Poslední překážka k likvidaci stavby byla odstraněna.⁹

Demolice

Dne 4. září 1962 provedl Průmstav Brno destrukci zbytku kostela. Rumovisko kostela bylo rozvezeno na některé komunikace a na skládku.

... a tam, kde stál kdysi kostel sv. Václava s pozdně gotickou dvoulodní síní, ale zase ne tak kdysi, aby si to ještě všichni nepamatovali, tak tam se zelená a pestří parčík

⁹ NEZHODOVÁ, c. d., s. 524-527.

Demolice kostela sv. Václava (foto archiv MMG Hustopeče)

a v tom parčíku nikdo nemůže přehlédnout nahnědlý záhon ve tvaru půlměsíce, na němž je stále něco aktuálního vysázeno...

Citace z románu Jana Kostrhuna *Co by to bylo, kdyby to byla láska*

Po demolici

Zachované zbytky vybavení zdemolovaného kostela a některé vzácné architektonické fragmenty byly uchovávány původně na hustopečské faře a poté i v nově zřízené kapli, než nastala po listopadu 1989 příznivá situace ke stavbě nového svatostánku.¹⁰

Osud původního hustopečského chrámu není jen dokumentem historie jedné stavby. Je to také záznam příběhů lidí, kteří jej stavěli, zdobili, spravovali a užívali, hledali v něm spočinutí, víru i sami sebe. Je to historie ideologií člověka, jeho náboženství, odvahy,

¹⁰ NEZHODOVÁ, Soňa: Obnova společenských vztahů v 90. letech, in: Hustopeče. Město uprostřed jiho-moravských vinic (ed. Libor Jan - Soňa Nezhodová a kol.), Hustopeče 2010, s. 647–648.

Rozvezené rumovisko po destrukci chrámu (foto archiv MMG Hustopeče)

různých motivací, pravd i omylů a důsledků lidských rozhodnutí. Je to dokument o životě v okolí a uvnitř chrámu v několika staletích. Jistě nás i dnes může v mnohém poučit.

Prameny a literatura

- Dopis Vlasty Galouskové, učitelky hustopečské základní školy, z 26. 2. 1961 (Hustopeče), Městské muzeum a galerie Hustopeče, fond Archiv města Hustopeče, sign. III, kart. 9.
- BUDINKA, Zdeněk: Statický posudek zbylých částí objektu kostela v Hustopečích u Brna, Praha 1961 (strojopis).
- Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Svazek II: Brno (ed. Kaliopi Chamonikola), Brno 1999.
- Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic (ed. Libor Jan – Soňa Nezhodová a kol.), Hustopeče 2010.
- JOSEFÍK, Jiří – SYSEL, František: Transfer nástěnné malby, Umění, roč. 12 (1964), č. 6, s. 604–608.
- PAVELČÍKOVÁ, Jarmila: Pozdně gotická podoba kostela sv. Václava v Hustopečích, Brno 1988 (diplomová práce).
- UNGER, Josef – VIEWEGHOVÁ, Pavla – HYHLÍK, Vladimír: Hustopeče. Farní kostel sv. Václava a sv. Anežky České, Velehrad 1998.

Šárka Prokešová

ANNO DOMINI 1961 – Destruction of the parish church of St. Wenceslas in Hustopeče

In February 2011 it had been 50 years since the tower of the medieval church of St. Wenceslas in Hustopeče tumbled down. As a reminder of this incident the Town Museum in Hustopeče organized a large exhibition this year.

It was built probably in the middle of the 13th century as a parish church of a small town that later became Hustopeče. During the 14th century a new nave with a massive church tower was added. In 1512–1517 a late-Gothic presbytery was built with a very sophisticated lierne rib vault. Many precious works of art were made for the church. To name few: Pietà from the second quarter of the 15th century, a fresco of the Death of the Virgin from the beginning of the 16th century and a late-Gothic statue of the Madonna with infant Jesus from the 1470s as well as tombstones of important personalities and citizens from the 15th, 16th, and 17th centuries. During Baroque in the 18th century there were mainly additions to the interior furnishings of the church.

During the neo-Gothic reconstruction in 1904 the tower was exceedingly strained which also contributed to the consecutive collapse. The other crucial influences on the structural integrity of the church tower were the liberation fights at the end of the WW2 and nearby road used by heavy traffic and tanks. There was no attempt to solve the emergency and the tower tumbled down on 26. February 1961 collapsing the roof and the vault of the nave. The presbytery, the sacristy, and the side chapel remained intact, nevertheless a demolition was ordered. A struggle to cancel the order between the public and experts on one side and the officials of the Břeclav district on the other lasted till september 1962 when the Ministry of Education and Culture canceled the Historic Monument status of the church and on 4. September 1962 the rest of the cathedral was pulled down. Preserved remains of the furnishings and some rare architectural fragments were saved in the Hustopeče rectory and later in a new church built in a better social climate after November 1989.